

DOI:10.26104/NTTIK.2023.92.86.068

Сыдыкбаева М.М., Юсупова А.М.

МАМЛЕКЕТТИК ТИЛДИ ОКУТУУДА ЖАҢЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАР
БИЛИМ БЕРҮҮНҮН САПАТЫН ЖАНА НАТЫЙЖАЛУУЛУГУН АРТТЫРАТ

Сыдыкбаева М.М., Юсупова А.М.

НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ГОСУДАРСТВЕННОМУ ЯЗЫКУ
ПОВЫШАЮТ КАЧЕСТВО И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ

M. Sydykbaeva, A. Yusupova

NEW TECHNOLOGIES IN STATE LANGUAGE TEACHING IMPROVE
THE QUALITY AND EFFICIENCY OF EDUCATION

УДК: 37.02(575.2) (043.3)

Макалада мамлекеттик тилди окутуунун методикасында дидактикага көңүл буруу өзгөчө маанилүү экендиги айтылат. Дидактикалык даярдыктын бир бутагы окутуунун жаңы технологияларын колдоно билүү жаатында иш алып баруу экени айкын. Жогорку окуу жайдын студенттерине дидактикалык билимдерге, көндүмдөргө, билгичтиктерге үйрөтүүдө, аларды окутуунун жаңы технологиялары менен куралдандыруу зарылдыгы ошондой эле чет элдик бөтөн тилдүү жана жергиликтүү тил билбеген студенттерге ылайыктап кыргыз тилин окутуунун жаңы, өзгөчө методикасын иштеп чыгуу зарылчылыгы жана кыргыз тилин орус аудиторияларына окутуунун методикасы боюнча тууралуу кеп болот. Мамлекеттик тилди окутууда жаңы технологиялар билим берүүнүн сапатын жана натыйжалуулугун арттырууда чоң мааниге ээ. Ошону менен бирге санариптик чөйрө, санарип мугалим, санариптик технологиялар деген түшүнүктөр билим берүүнүн майнаптуу жолдору экендиги айтылат.

Негизги сөздөр: дидактикалык даярдык, санариптик чөйрө, санариптик технологиялар, окутуунун методдору, мазмуну, формалары, тилди үйрөтүү.

В статье говорится о том, что в методике обучения государственному языку особенно важно уделять внимание дидактике. Понятно, что одним из направлений дидактической подготовки является умение использовать новые технологии обучения. Необходимо вооружать студентов новыми технологиями обучения при обучении дидактических знаний, умений и навыков студентов высших учебных заведений а также в связи с необходимостью разработки новой, уникальной методики преподавания кыргызского языка для иностранцев и студентов, не владеющих местными языками, и по методике преподавания кыргызского языка для русской аудитории. Новые технологии в обучении государственному языку имеют большое значение в повышении качества и эффективности образования. При этом говорится, что концепции цифровой среды, цифрового учителя, цифровых технологий являются эффективными способами обучения.

Ключевые слова: дидактическая подготовка, цифровая среда, цифровые технологии, методы обучения, содержание, формы, обучение языку.

The article says that in the methodology of teaching the state language, it is especially important to pay attention to didactics. It is clear that one of the directions of didactic training is the ability to use new learning technologies. It is necessary to equip students with new teaching technologies when teaching didactic knowledge, skills and abilities of students of higher educational institutions, as well as due to the need to develop a new, unique methodology for

teaching the Kyrgyz language to foreigners and students who do not speak local languages, and according to the methodology of teaching the Kyrgyz language to the Russian audience. New technologies in teaching the state language are of great importance in improving the quality and effectiveness of education. At the same time, it is said that the concepts of the digital environment, digital teacher, digital technologies are effective ways of learning.

Key words: didactic training, digital environment, digital technologies, teaching methods, content, forms, language teaching.

Мамлекеттик тилди окутуунун методикасында дидактикага көңүл буруу өзгөчө маанилүү. Дидактикалык даярдыктын бир бутагы окутуунун жаңы технологияларын колдоно билүү жаатында иш алып баруу болуп саналат. Жогорку окуу жайдын студенттерине дидактикалык билимдерге, көндүмдөргө, билгичтиктерге үйрөтүүдө, аларды окутуунун жаңы технологиялары менен куралдандыруу зарыл. Мамлекеттик тилди окутууда жаңы технологиялар билим берүүнүн сапатын жана натыйжалуулугун арттырууда чоң мааниге ээ. Бүгүн санариптик технологиялар менен окутуу кулачын жайууда. Санариптик чөйрө, санарип мугалим, санариптик технологиялар деген түшүнүктөр билим берүүнүн майнаптуу жолдору десек болот. Бүгүнкү окуу китептер, окуу колдонмолор, окуу программалары да санариптик негизде түзүлүшү керек. Окутуунун методдору, мазмуну, формаларына да жаңыланууга тийиш.

Бирок, канчалык жаңыланууга киришпейлик улуу педагогдордун салттуу окутуу методдору жана өзүбүздүн кыргыз педагогикасындагы жетишилген ийгиликтерди пайдалануу да жокко чыкпаш керек. Ошону менен катар эле чет тилдерди окуп үйрөнүүнүн методикаларынын ичинен бизге жакын орус тилин чет тил катары үйрөтүүнүн тажрыйбаларына таянсак да болот. Орус окумуштуулары тилди чет тил катары окутуу үйрөтүүнүн эки түрүн изилдеп, практикада колдонуп келишкен. Алардын биринчиси котормо жолу менен үйрөтүүнү көп жыл практикаласа, экинчиси орток тилсиз үйрөтүүнү колдонушкан.

Ж. Чыманов: «Сабак процессиндеги мугалимдин көргөн иш-чаралары, окуучунун аткарган, (аткарууга тийиш болгон) иш-аракеттеринин жыйындысы оку-

туунун методдору деп аталат», - дейт [5, 17-б.]. Ар бир окутуучунун өзүнүн чыгармачылык менен жасаган аракети, ойлоп табуучулугу да ошол мугалимдин өзүнүн методикасы болуп саналат. Чет тилин үйрөтүү методдорунда угуп түшүнүү жөндөмдүүлүгүн өздөштүрүү үчүн өзгөчө көңүл бурулат. Бул өтө керектүү метод, себеп дегенде студент өзү менен өзү эле боло бербей же жазганды окуп, жаттап үйрөнбөстөн башкалардын сөзүн угуп, түшүнүшү баалуу. Анан сүйлөөрдө өзүнүн кебин ичинен ирээттейт.

Чет элдик бөтөн тилдүү жана жергиликтүү тил билбеген студенттерге ылайыктап кыргыз тилин окутуунун жаңы, өзгөчө методикасын иштеп чыгуу зарылчылыгы туулуп келет. Кыргыз тилин орус аудиторияларына окутуунун методикасында мамлекеттик тилди чет тил катары окутуу жана кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу кабыл алынып жүрөт. Ушуга байланыштуу методист К. Биялиев ошол эле кыргыз тилин бөлөк тилдүү студенттерге окутуу методикасындагы: Кыргыз тилин чет тил катары окутуунун методикасы жана кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүү методикасынын ортосунда окшоштуктар менен бирге эле айырмачылыктардын бар экенин да көргөзөт. Ал эми кыргыз тилин чет тил катары окутуу – бул дүйнөлүк тилдерди окутуу методикасына таянуу менен ишке ашат. Тилди үйрөтүүдө чет тил катары окутуу ыкмаларын орус окумуштуулары жана чет өлкөлүк окумуштуулар изилдеп, канча жылдык иш тажрыйба топтошкон.

Мамлекеттик тилди сөзсүз талап кылуу менен эмес, өз эрки менен үйрөнүүгө кызыктар болгудай методикалардын жетишсиздигин бүгүн моюнга алуу керек. Башка улуттун өкүлдөрү чет тилдерин окутуунун методикаларына салыштырып, кыргыз тилин окутуунун методикаларынын аксап жатканын айтып келишет. К. Биялиев да тил үйрөтүү методикаларын теориялык жана практикалык жактан өнүктүрүү маселеси өзгөчө мааниге ээ экенин белгилеп, өзүнүн «Кыргыз тилин бөтөн улуттарга үйрөтүү маселелери» эмгегинде тилди үйрөтүү методикасынын негизги теориялык маселелерине токтолгон. Алгач «методика», «метод» түшүнүктөрүнө окумуштуулардын айткандарына таянып, аныктама берген. Ошондой эле эмгектеги дагы бир тил үйрөтүү методикасына керектүү «тил» жана «кеп» түшүнүктөрүн ажыратып, алардын функцияларын аныктаган жана тил үйрөтүүдө бул эки нерсени билүүнүн маанилүүлүгүн көргөзгөн [1, 67-б.]

К. Биялиев: «Окуу процессин башкаруу үчүн окутуучу ишин толук түшүнүп, билип, окууга жана студенттерге таасир бериши, сабактагы маектешүү максималдуу түрдө реалдуу маектешүүгө жакындашы керек. Ошон үчүн студенттин ички толкундоосун, анын ката кетирип башкаларга күлкү болуу коркунучун жоюу керек. Ушунун баары студенттер менен байланыш түзүлгөндө, сабактарда да ак ниеттүүлүк

атмосферасы, чыныгы кызыккандык, окуу ийгиликтүү болооруна ишенгендик орун алганда, буйрук берүү ыкмалары колдонулбаганда гана жоюлат. Окутуучу менен студенттер бири-бирине жөлөк-таяк мамиледе болушат. Кызматтык педагогиканын мааниси - мына ушунда», - дейт [2, 124-б.].

Ушуга жараша окутуунун методикасын, методологиясын, стандарттык концепсияларды, окуу китептеринин жаңы үлгүлөрүн жана башка маселелерди кененирээк жана терең изилдөө аракеттери жасалып келүүдө.

Студенттерге кыргыз тилин окутуу процессинде алгач кимге, канча көлөмдө жана кандай окутуу зарыл деген нерселер аныкталыш керек. Берилүүчү материал, анын көлөмү, бөлүнгөн саат, окулуучу мөөнөтү мына ушулардын бардыгын жөнгө салып алгандан кийин, окутуу процессинин мазмунуна келебиз. Бул маселени чечүүдө методдор, формалар жана каражаттар аныкталып, заманбап технология даярдалат. Окуу процессинин мазмуну студенттердин өздүк талаптарына ылайык тандалышы зарыл. Коомдун өсүшүнө жараша студенттердин талабы да, кызыгуусу да өзгөрүп келүүдө. Окутуунун мазмунун иштеп чыгууда мына ушулар эске алынышы жөндүү.

Билим берүү системасында реформалар жүргөн, ага ылайык окутуунун көлөмү, окутуунун системасы өзгөргөн. Болон системасына ылайык окуу китептеринин жаңы модели түзүлүп жатат. Заманбап окуу китептери, окуу программалары иштелип чыкмайын, мурунку түзүлгөн китептер менен бүгүнкүнүн студенттин жаңы талапта окута албайбыз. Коомдун саясий-экономикалык турмушундагы өтө тездик менен жүрүп жаткан жаңылануу, өзгөрүүлөр бүгүнкү студенттин бүт баардык жашоосуна таасир этип турган чакта тажатма, алар үчүн мааниси жок материалдар менен сабак берүү суу кечпей калганын окутуучу “жон териси” менен түшүнүшү керек. Мамлекеттик тилди үйрөтүүгө арналган окуу программаларын, окуу китептерин жаңы шартта түзүүдө чет тилдерин окутууга арналган программаларды, анын ичинен өзүбүзгө жакын орус тилин чет тил катары окутууга арналган окуу программаларынын, окуу китептеринин түзүлүштөрүн карап чыгуу ашыктык кылбайт.

Кыргыз тили мамлекеттик тил катары өзүнчө предмет болуп кирип баштагандан бери 30-35 жылдын жүзү болду. Мына ушул жылдар ичиндеги түзүлгөн эмгектер, окуу китептери, окуу куралдары, окуу программалары түздөн-түз пайдаланылбай калды. Себеби биринчиден Болон процессинде сааттар өзгөрдү. Экинчиден ага карата талап өзгөрдү. Сөзсүз буга байланыштуу окутуунун программалары өзгөрөт. Кайрадан окуу китептеринин жаңы үлгүлөрү, мурункулардын негизинде иштелип, ондолуп, түздөлүп, кыскартылып чыгышы керек. Окуу китептеринин, окуу программаларынын жаңы түрлөрүн жаратуу зарыл. Дагы

бир эске ала турган маселе, биздин буга чейинки басылып, түзүлүп келеген окуу куралдарыбыз, окуу китептерибиз орус аудиторияларына багытталып түзүлгөн болсо, бүгүн кыргызстанга башка чет өлкөлөрдөн да иштегени, окуганы келип жаткан жарандардын саны өсүүдө. Чет өлкөлүк жарандар үчүн кыргыз тилин окутуу, үйрөтүүнүн методдорун, программаларын иштеп чыгуу зарыл. Азыр эми алар үчүн окуу программалар түзүлүп, окуу китептери да бир топ эле басылууда. Автор кыргыз тилин башка улуттардын өкүлдөрүнө үйрөтүүдө кыргыз тилинин грамматикасын жадыбалдай жаттатуу менен эмес, көбүнчө көңүл баарлашуу кебине үйрөтүү системасы менен ийгиликке жетээрибизди айтат. Англис, француз, немец тилдерин үйрөтүүдө да ушул система кеңири жайылтылганын тастыктайт. Буга чейин түзүлүп, басылып келген окуу китептери орус аудиторияларына арналса, эми орус-кыргыз алфавиттерин билбей, тамга тааныбай келген чет өлкөлүктөргө окуу китептери түзүлө баштады. Мында өзгөчө эске ала турган нерселер чет өлкөдөн келген студенттердин көпчүлүк бөлүгү англис тилинде сүйлөй алаарын унутпоо керек.

Билим берүү тармагында болуп жаткан өзгөрүүлөр, окутуунун жаңы багыты Болон системасы өрүш алып жатканда буга чейинки түзүлүп, окулуп келген китептер кандайдыр бир деңгээлде эксперименталдык окуу китептери катары бааланып, канча жылдык тажрыйбалардын жыйынтыгын эске алып, жаңы, методикалык жактан жеткилең, мурункудан кескин айырмалуу окуу китептерин түзүү милдети жаралып отурат. Бүгүнкү окуучуга, студентке электрондук окуу китептери да ыңгайлуулукту түзүшү мүмкүн. Себеп дегенде, ар бир баланын колунда смартфон, планшет жеткиликтүү. Ошон үчүн алардын кол телефондорунда электрондук китепти ачып карай салуу жеңилге тураары белгилүү.

Мамлекеттик тилди окутуунун программалары жана окуу китептери азыркы талапка жооп бере албай жаткандыгы, окуу китептеринин жана программалардын ортосунда олуттуу айырмачылыктар орун алгандыгы, студенттер үчүн керексиз, өздөштүрүүгө оор болгон тексттер, филолог эмес адистиктер үчүн артыкча берилген грамматикаларды иргеп, карап чыгуу зарылдыгы туулууда. Жогорудагы айтылгандарды жыйынтыктасак, мамлекеттик тилди талапка ылайык, кесипке багыттап окутуу үчүн баарыдан мурда окуу программаларынын, окуу китептеринин сапаттарын жакшыртуу талап кылынат. Бул үчүн төмөнкүдөй чараларды жүргүзүү зарыл:

1. Мамлекеттик тилди окутууда (жогоруда методисттердин, окумуштуулардын айткандарын киргизген элем, ошол негизде) сөзсүз окутуунун стратегиялык программасын түзүү зарылдыгын чечүү.

2. Мамлекеттик тилди окутуу үчүн колдонулуп жүргөн окуу программаларын, окуу китептеринин

илимий жана методикалык, методологиялык деңгээлин жакшыртуу.

3. Мамлекеттик тилди окутуунун программасын, окуу китептерин кайрадан бүгүнкү билим берүү системасына ылайык түзүп жаткандар окулуучу грамматиканы жана кесипке ылайыктуу тексттерди киргизип жатканда кайрадан карап чыгуу жагын эске алып, төмөндөгүдөй критерийлер сакталуусу жөн:

а) студенттердин өздөштүрүүсү үчүн кыйынчылыктарды туудурган оор жана артыкбаш грамматикалык материалдарды кыскартуу;

б) студенттердин келечек кесибине керектүү гана тексттерди жеңилден оорго карай киргизүү;

в) конкреттүү бир кесипке ылайыкталып түзүлүшү;

Азыр кесипке багыттап окутуу жайылтылууда. Канчалык кесипке багыттап окутпайлык, окутууга арналган окуу программаларын түзүүдө, окуу китептерин басып чыгарууда баары бир улуттук колорит, руханий баалуулуктар унутта калбаш керек. Профессионалдык жактан калыптанышына багытталган билим берүү боюнча эффективдүү аракеттеги системаны түзүү менен бирге маданий баалуулуктарды келечек муунга тааныштырып, унутта калтырбай окутуу, үйрөтүп жүрүп отурууну калтырбашыбыз керек. Бул нерсе программа түзүүчүлөрдүн эсинен да, окуу куралдарын түзүүчүлөрдүн да эсинен чыгарбоого тийиш. Юрист укуктук тексттерди, экономикалык тексттер менен термендерди гана окуп үйрөнүү менен гана чектелбей, алар менен бирге улутубуздун сыймыгы болгон «Манас» эпосу, улуу инсандар, улуттук каада-салт, улуттук кийимдер, руханий байлыктарыбыз жөнүндө билимдерин тереңдетип туруулары жөн.

Кесипке багыттап окутууда окутуунун нугун жаңы багытка бурууга, мазмунун жаңылоого, окутуунун ыкма, формаларын түп тамырынан бери өзгөртүү ишаракетин жасоо сунуштары сунушталып келет.

Элибиздин бакубат жашоосу, коомдук аң-сезими, өлкөнүн күч-кубаты ар кандай адистин, биринчи кезекте кесипкөй, экинчиден инсан катары өз жумуш ордуна шайкеш болушунан көз каранды. Айрыкча мамлекеттик тилди билүүчү кадрды бүгүнкү күндүн талабына жараша даярдоо – жогорку билим берүүнүн алдындагы кечиктирилгис маселелердин бири. Мында ар кандай багыттагы келечек адистерин сапаттуу, мамлекеттик тилде эркин сүйлөй алгандай кылып чыгаруу биринчи планда турат. Бардык эле кесипте тил башкы роль ойноору талашсыз чындык. Ал эми мамлекеттик тилде эркин сүйлөй алган кесипкөй кадрларды даярдоо коомчулук үчүн өтө зарыл нерсе.

Айтылган зарылдыктарды чечүү үчүн алгач жогорку билимдүү адисти даярдоочу окуу жайлардын окуу программаларын түзүү, анын мазмунун жана бүтүрүүчүнүн компетенцияларын гана эмес, окутуудан

күтүлүүчү натыйжаларга жетүү технологияларын жана анын сапатын баалоону да пландаштыруу зарыл. Чындыгында эле бардык окуу процессинде, анын ичинде кыргыз тилин окутууда да окутуу процессин уюштуруучу маселелеринин ичинен окуу программалары эң олуттуу орунду ээлейт. Окуу программасы бул – окуу предмети боюнча берилүүчү билим, окулуучу материалдар, бөлүнгөн саат, окулуучу мөөнөтү, берилүүчү материалдын көлөмү – мына ушулардын баарын жөнгө сала турган, мындайча айтканда документ болуп саналат. Канчалык программа сабаттуу, так, даана, түшүнүктүү, жеткиликтүү, бүгүнкү күндүн талабына шайкеш келип, кесиптик өзгөчөлүгү эске алынып түзүлсө, ошончолук жемишин берет. Анткени кесиптик жана негизги компетенциялар окутуунун түрдүү методдорун колдонгон окутуучу менен студенттердин бирдиктүү ишмердиги да дал ушул программа аркылуу ишке ашат, жыйынтыгын берет, калыптанат. Бул үчүн билим берүү министирлиги жана жогорку окуу жайлар тарабынан көптөгөн (түрдүү кесипке багытталган) жалпы дагы этаптык, стратегиялык программалар иштелип чыгыш керек. Бүгүн азыр жогорку окуу жайларында билим берүүнүн максаты, милдеттери, натыйжалары, окутуунун формалары, баалоо системасы өзгөрүп, окутуу технологиялык ыкмага өтүп жаткан шартта окутуучу, демейки билимдин булагы, социалдык тажрыйбанын транслятору боюнча гана калбастан, ар бир студенттин жекече өнүгүү жолунун долбоорчусуна айланыш керек. Билим берүүнүн компетенттүүлүккө негизделген жолуна өтүүдө окутуучунун ролунун жана функциясынын өзгөрүшү келечектеги кесипкөй кадрларды даярдоо боюнча программалардын, окутуунун планын, окутуунун мазмунун, окуу китептеринин, окуу куралда-

рынын, билим берүү стандарттарынын кесиптик өнүгүү траекториясынын өзгөрүшүн талап кылат.

Андан сырткары бүгүнкү күндүн талабына ылайык кыргыз тили окуу китептерин, окуу куралдарын, окуу программаларын коммуникативдик функционалдык багытта, дифференцияланган түрдө өркүндөтүп түзүүгө мезгил жетти.

Адабияттар:

1. Биялиев К.А. Кыргыз тили. / Жогорку окуу жайларындагы башка улуттун студенттери үчүн окуу китеби. - Бишкек, 2009. - 311 б.
2. Биялиев К.А. Кыргыз тилин бөтөн улуттарга үйрөтүү маселелери. / Мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн өзгөчө маселелери. / Республикалык ЖОЖдор аралык илимий-методикалык конференциянын материалдары. – Бишкек, 2009-жылдын 21-октябры / Кыргызстан-Россия Славян университети. – Бишкек: КРСУ, 2009. - 5-15-бб.
3. Соловова Е.Н. Современные требования к научно-методическому и учебно-методическому обеспечению учебного процесса в языковом образовании. // Иностранные языки в школе. - 2004. - № 4.
4. Сыдыкбаева М.М. Кыргыз тилин ЖОЖдордо экинчи тил катары окутуунун лингводидактикалык негиздери. / Монография. - Бишкек; 2016. - 238 б.
5. Чыманов Ж.А. Кыргыз тили: Окутуу методдору. - Бишкек, 2007. - 97 б.
6. Меламуд М.Р. Методические основы построения компьютерного учебника для ВУЗов, автореф. / Дисс. канд. пед. наук. 13.00.02. - Москва, 1998. - 16 б.
7. Сыдыкбаева М.М. Необходимые цели и задачи для достижения высокого уровня развития языковой компетенции. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2014. №. 3. С. 308-309.
8. Юсупова А.М. Особенности стилистической синонимии при освоении русского языка в кыргызской аудитории. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2016. №. 10. С. 65-68.